

Právní etnografie a „právo a etnografie“. Dva přístupy k etnografickému výzkumu práva

Tomáš Ledvinka

DOI: 10.21104/CL.2021.2.03

*Legal Ethnography and “Law and Ethnography”:
Two Approaches to the Ethnographic Research of Law*

Abstract

Until recently, legal ethnography has been understood as an integral part of legal anthropology and its studies of law in particular societies and cultures. In some older national traditions of European legal ethnology, including the Czech tradition, it has been considered a legal rather than a social science. Recent shifts in the perception of ethnography, which is increasingly understood as an autonomous methodology or a technology of knowledge production, are an opportunity to re-think the specific position of legal ethnography. This paper therefore explores the difference between ethnography as it is understood in the anthropology of law and the new relationship of “law and ethnography” as two autonomous variables. On the basis of several recent legal-ethnographic studies, it also seeks to identify the persistent common denominators of both approaches and attempts to show their possible contribution to the traditional methodology of legal research.

Key words

anthropology of law, legal ethnographies, legal sociology, law, ethnography

Acknowledgment

Studie je výstupem z projektu GA 18-23993S „Kulturní podmíněnost moderního přístupu k právní jinakosti: etnologická perspektiva“ podpořeného Grantovou agenturou České republiky. K jejímu zpracování byly využity knihovní fondy Max-Planckova institutu pro sociální antropologii v Halle a Mezinárodního institutu pro sociologii práva v Oñati. Za podnětné připomínky by autor rád poděkoval dvěma anonymním recenzentkám/recenzentům.

Contact

Mgr. Tomáš Ledvinka, Ph.D., Institut sociologických studií, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, Pekařská 16, 158 00 Praha 5, Czech Republic; e-mail: anthropology.law@gmail.com

Jak citovat / How to cite

Ledvinka, Tomáš. 2021. Právní etnografie a „právo a etnografie“. Dva přístupy k etnografickému výzkumu práva. *Český lid* 108, 175–196. <https://doi.org/10.21104/CL.2021.2.03>

Etnografie mezi právem a společností

Etnografie výrazně pronikla do výzkumů práva a právní modernity. Své původní zaměření na „indigenní“ právní kultury rozšířila i na právo v moderních společnostech. Spíše než svébytný obor však začala být zároveň nahlížena jako určitá „technologie produkce znalostí“ (Coutin – Yngvesson 2008: 1), která se nicméně neomezuje jen na sociokulturní kontexty práva, nýbrž klade otázky týkající se jeho samotného. Navzdory jisté „resistenci práva vůči etnografickému výzkumu“ dnes téměř žádné právní odvětví nestojí mimo dosah etnografie (Darian-Smith 2004: 554). Právní praktiky, ideje, objekty či jazyk se staly plnohodnotnými tématy, na něž míří etnografický přístup. Pozoruhodné a často unikátní výsledky etnografických výzkumů přitom sahají od méně zřejmých oblastí moderního práva po právní systémy v dosud nezkoumaných souvislostech, místech a časech. Přestože mohou vést k hlouběji podloženým změnám právního uvažování, je dnes na poli právních věd ve skutečnosti málo zřejmé, čím jsou etnografické výzkumy práva svébytné.

Z jakého důvodu je dobré zkoumat právo zrovna etnograficky? Čím zvláštním může etnografie přispět k poznání práva? K těmto otázkám schází dostatečná teoretická reflexe. Právní etnografie totiž dnes již není tou disciplínou, za kterou byla ještě před dvaceti lety považována, a to zejména ve Střední Evropě. V některých souvislostech je dokonce vhodnější hovořit o „právu a etnografii“ než o právní etnografii, jak zde načrtnu. Nedávný posun v pojetí etnografie jako oboru či metodologie osvětlím v tomto článku právě ve vztahu k právu. Nepředkládám zde přitom jakýkoliv „alternativní“ pohled vůči tomu, co se v právních vědách o etnografii dlouhodobě traduje zejména v domácím prostředí. Naopak, pokládám jej za dnes převažující a určující další vývoj. Z tohoto hlediska se pokusím nastítnit odpovědi na právě zmíněné otázky.

Pokusů, jak vymezit etnografii, najdeme mnoho. Jedna z dřívějších definic, signalizující určitou bezstarostnost, například říkala, že etnografie je „to, co studují etnografové“ (Holý – Stuchlík 1964: 228). Jelikož si (různě chápanou) etnografii osvojili i výzkumníci z jiných oborů, podobné definice již nestačí, i kdyby byly míněny s nadsázkou. Poslední dobou dochází i k častějšímu odlišování etnografie a sociální antropologie, dvou disciplín, které se obvykle překrývají, pokud nejsou přímo ztotožňovány (Ingold 2008: 69). Narůstající popularita etnografického studia oblastí, které byly dosud výsadní „doménou abstraktních teorií a kvantitativních výzkumů“, je tak výrazným trendem poslední doby (Flood 2005: 33). S **prá-**vem jako tématem etnografického výzkumu se ostatně také již nesetkáme pouze v právní antropologii. Například Bourdieu etnografii zakompono-

val do „provázaného souboru sociologických nástrojů a různých druhů metod“ určených ke zkoumání moderních společností (Madsen – Hammerslev 2006: 1), a právní sociologové na něj navazující se zasloužili o to, že na právní etnografii můžeme dnes narazit například v kontextu právní sociologie. Tento vývoj je docela nedávný.¹

Sociální antropologie a etnografie jsou však na poli právních věd stále poněkud nesrozumitelnými cizinkami. Vzájemný vztah práva a etnografie jistě není přímočarý, ale to ještě neznamená, že snahy o interdisciplinární sblížení jsou nemožné nebo neplodné. Antropoložky Susan Coutin a Véronique Fortin například zdůrazňují, že „právo je již etnografické“ (Coutin – Fortin 2015: 82), neboť existují zřejmé paralely mezi činnostmi právníků a praktikováním etnografie (tamtéž: 71). Existují rovněž případy soudních procesů s dalekosáhlým významem, v nichž etnografie sehrála klíčovou roli. Příkladem může být proces známý jako *Mabo* či *native title*, při němž došlo díky etnografům v roli expertních znalců k uznání toho, že indigenní právní tituly mohou v Australském společenství vyplývat přímo z indigenního práva a zvyklostí a nemusí být dovozovány z právního řádu státu. Právní doktrína se tak v Austrálii výrazně antropologizovala, nicméně za cenu značných ústupků antropologů a etnografů a různých interpretačních zjednodušení ve prospěch právního diskurzu (Burke 2011: 1–34).

Vzájemné vzdálení práva a etnografie, jakož i jejich nesnadné epistemické a ontologické potýkání, je tak v mnoha ohledech přetrvávajícím faktem. Oborová totožnost etnografie je dokonce celkově opětně promyšlena tak, aby právo mohlo být plynule začleněno mezi předměty jejího výzkumu. Jedním z takových pokusů je Floodova „socioprávní etnografie“. Flood s odkazem na Hobbese zdůrazňuje, že etnografie se obecně zabývá především „řádem“ v té nejkonkrétnější a nejpřesnější podobě, jak je „ustavován v každodenních interakcích“ (Flood 2005: 33, 37). Floodův odkaz na Hobbese přitom není náhodný. Od oborových dějepisců se totiž dozvídáme o státotvorné úloze, kterou etnografie měla při přechodu od tradičních forem státnosti k „etnografickému státu“ (Dirks 2002: 56). Vkládání starých právních zvyklostí do kategorie folklóru, kultury či regionálních zvláštností totiž úzce souvisí s prosazováním různých programů státního „legalismu“, jak státní právo označuje například Pirie (2019: 4–5). Renteln v tomto ohledu dokonce hovoří o „ústavní a právní moci“ folklóru a naznačuje tak, že tato kategorie umožňuje státům reagovat na mnohost a různorodost právních tradic a kultur v jejich prostoru (Renteln 2012: 537). Recentní etnografické výzkumy práva musí samozřejmě na tyto re-

1 Například v autoritativní Cotterellově učebnici právní sociologie z počátku devadesátých let se s etnografií ještě vůbec nesetkáváme (Cotterrell 1992).

flexe historického vývoje oboru brát zřetel, nemá-li – v důsledku bezděčné komplicity etnografie a státu – docházet k ovlivňování jejich výsledků, ať už se etnografové zabývají právem, státem, jeho „okrají“ či zcela jinými doménami (Das – Poole 2004: 3).

Zaobírání se právem etnograficky jako zvláštním druhem „řádu“ má proto – mimo jiné v důsledku zmíněné reflexe státoporné role etnografie – stále méně povahu pouhého doplňku k zavedeným právním vědám a jejich metodologiím. Často představuje spíše významný korektiv abstraktní teorie, ať už je tato teorie konstruována sociologicky či právo-vědně doktrinálně. Přístupovat k právu s terénním deníkem v ruce tak může být v současnosti pokládáno za prvořadý způsob, jak navrátit otázky metodologie do jádra právních zkoumání, viz například Flood (2005: 33). Recentní etnografické pojetí výzkumů práva může být z toho důvodu pro právní vědce a státopovědce zajímavou inspirací k tomu, jak ustoupit od tradičního schematismu právních výkladů a zaměřit se spíše na nuance a významy práva uvnitř společnosti. Právě vnímání jemných odstínů je pokládáno za „komparativní výhodu etnografického výzkumu“ (Cheesman 2018: 183) umožňující klást nové, „mezní otázky“ (Clifford 1986: 2). Jak se zde pokusím ukázat, výsledek hledání významu etnografie v metodologickém kontextu právní vědy může tak být jiný než v minulosti, a třeba i docela překvapivý.

V tomto článku se nejprve zabývám jednak ústupem představy právní etnografie jakožto jedné z právních věd, **jednak osamostatňováním etnografie** od sociální antropologie či etnologie, a to v souvislosti s tzv. právními etnografiemi, které samozřejmě nejsou jedinou oblastí, v níž tento proces probíhá. Předmětem osvětlení je tak zejména posun od antropologické či kulturně zaměřené právní etnografie k etnografii jako autonomní technologii či metodologii, kterou lze užít například ke zkoumání práva v intencích právních věd. V další části článku se na několika příkladech jednotlivých výzkumů pokusím postihnout, co mají oba přístupy společné, totiž zaměření na jinakost práva, a co je zároveň odlišné od přístupu, který nám skýtá ortodoxie právních věd a zaměření tradičního právního výzkumu na státní právo či legalismus. V závěru pak nastiňuji, jaké metodologické a disciplinární rysy etnografie mohou inspirovat návrat otázek metodologie do jádra současného výzkumu státu a práva.

Právo etnograficky: dva přístupy

Právní etnografie byla donedávna pokládána za jednu z právních věd, která zkoumá právo „jako součást a produkt národních kultur“ (Knapp 1995: 8). Ať tato definice reflektovala skutečně praktikovanou disciplínu či nikoliv, je jisté, že na právní aspekty národních kultur **narážely spíše různou-**

rodé národopisné a folklorně zaměřené výzkumy. S působením Leopolda Pospíšila v českých a slovenských etnologických i právních odborných kruzích v závěru 20. století² se nicméně do popředí dostalo zcela jiné pojetí. Pospíšil při své osvětové činnosti především přesvědčivě demonstroval, že etnografické výzkumy práva mohou navazovat na rozsáhlou literaturu právní antropologie s dlouhou tradicí terénních výzkumů, které dokáží právo silně zdůraznit v různorodém kulturním materiálu. Z toho důvodu by se k právní antropologii měly vztahovat i všechny národní či regionální školy evropské etnologie zabývající se právními zvyklostmi či obyčejovým právem, ale též různými aspekty právních řádů státních útvarů. Otevřenost právní antropologie vůči podnětům ze všech míst a kontextů nepochybně zajišťuje její převahu nad etnografickými výzkumy práva, které jsou ukryty v regionálních či národních tradicích, přestože i tyto skýtají nejen pozoruhodná data, ale i **zajímavé teoretické, konceptuální a metodologické počiny**.³ Právní antropologie ostatně také na pozadí jednotlivých terénních výzkumů dlouhodobě zohledňuje vývoj právních a politických věd v globálním měřítku a mnohdy do něj i zasáhla.

Ve své *Etnologii práva*, jež byla původně vydána již v roce 1978 a dnes ji máme k dispozici v překladu do českého jazyka (Pospíšil 1978; 1997), Pospíšil sice hojně hovoří o „etnografech“ a „etnografických záležitostech“, „datech“, „popisech“ či „literatuře“, výslovnou definici právní etnografie však u něj nenajdeme (Pospíšil 1997: 10–11, 68, 100). Podobně jako mnozí jiní právní antropologové i on předpokládal u představitelů jiných oborů širší povědomí o tom, co je etnografie. Tento předpoklad se však ukázal být neprozíravý, neboť, jak na to upozorňuje Darian-Smith, „nedostatek pochopení o tom, co etnografii ve skutečnosti ustavuje, vedlo některé vědce

2 Leopold Pospíšil, emeritní profesor Yale university v New Haven, byl jedním z československých emigrantů ve Spojených státech, kde po druhé světové válce zásadním způsobem přispěl k ustavení antropologie práva jakožto sociální vědy. Po roce 1989 byl důležitým protagonistou snah o zavedení soudobé sociální antropologie na univerzitní a výzkumná pracoviště v Československu a posléze v České republice. Pospíšilovo osobní působení v českém a slovenském prostředí, trvající od pádu komunismu nejspíše až dosud, zahrnovalo zejména každoroční přednáškovou činnost na Ústavu etnologie FF UK, ale i jinde. Pomohlo formovat studenty etnologie a sociálních věd a inspirovalo vznik několika univerzitních kurzů, například kurz Jana Sokola *Moc, peníze, právo* či kurz Tomáše Petráčka *Téorie kultury: Antropologie práva* na Katedře transkulturní komunikace University v Hradci Králové a také kurz autora tohoto článku *Antropologie práva* na Fakultě humanitních studií UK v Praze.

3 Pozoruhodný přehled evropské právní etnologie v tomto směru představuje nedávno opětovně vydaná kolektivní monografie *Folk Law: Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*, editovaná Rentelnovou a Dundesem (2020).

mimo antropologii k nesprávnému přesvědčení, že to, co dělají, odpovídá etnografické analýze“ (Darian-Smith 2004: 548). Pokud se však domníváme, že praktikování etnografie by se mělo stát součástí širšího portfolia možností, jak zkoumat právo i mimo sociální a zejména právní antropologii, měli bychom se zvláštní povahou etnografie důkladněji zaobírat.⁴ Dnes nám to usnadňuje především debata o vztahu etnografie k sociální antropologii, která se rozvinula právě v důsledku častějšího užívání etnografické metody za jejím tradičním rámcem. Z této vlny vzešla i řada reflexí právní etnografie (Starr – Goodale 2002: 1–12), které obecně stvrzují dřívější Pospíšilovo pojetí v tom, že etnografické výzkumy konkrétních právních systémů, kultur či problematik jsou chápány jako podklad pro zobecnění, komparace a další prostředky výstavby antropologické teorie práva (Pospíšil 1971: ix–xiii).

Etnografie je v těchto empirických a teoretických reflexích obvykle pokládána za činnost probíhající mezi terénem, určitým sociálním mikrosvětem a místem, kde jsou data z terénu výzkumníkem přetvářena v popis. Flood zdůrazňuje čtyři základní etapy této činnosti: **vstup do terénu, rozvinutí důvěry a empatie, záznam toho, co se v terénu děje, a smysluplné uspořádání dat z terénu** (2005: 40). Právě na této cestě do terénu a zpět se nejvíce projevuje povaha etnografie jako disciplíny, která je „kontextuální, dynamická, reflexivní, což znamená, že je otevřena všem druhům podnětů“, aniž by jí to bránilo, dosahovat „soustavných výsledků“ (tamtéž: 34).

Odlišnost etnografie od zavedeného pojetí právních věd je velmi patrná zejména ve způsobu, jakým etnografie zachází s teorií. Oproti zažité představě, že sociální výzkumník zachází s teoretickým rámcem jako východiskem, etnografie – na své cestě mezi terénem a jeho popisem – často vytváří provizorní teorie nebo užívá různé teoretické rámce, které vždy znovu přebudovává, setká-li se s nepředvídanými daty: práce etnografie s teorií je proto někdy pokládána za určitý druh „improvizace“, tedy za typ „kreativní[ho] proces[u], ve kterém se prolíná vytváření dat, teoretizace, reflexivita, různé způsoby psaní stejně jako sociální vztahy v terénu i epistémické komunity“ (Stöckelová – Abu Ghosh 2013: 7). Odlišuje se tím přitom výrazně od apodiktického chápání doktrín v teoretických právních vědách, které jsou zpravidla pokládány za stabilní, ve své podstatě neměnná východiska právního myšlení (Makela 2009: 1–2). Kontingentní a provizorní status teorie v etnografickém výzkumu tak přirozeně vyplývá i z toho, že v komplexní sociokulturní realitě etnografové anticipují „nehledané“

4 Příkladem nesprávného pojetí etnografie v kontextu doktrinálních právních věd je její paušální pojetí, jímž je prochnut *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research* (Cane – Kritzer 2012), jmenovitě například Harrington a Merry (2012: 1050–1055).

(Strathern 1999: 3), a teorie a teoretické rámce jsou v etnografii chápány spíše „jako součást výzkumného procesu, nikoliv jako jeho cíl a ne nutně jeho východisko“ (Flood 2005: 33).

K tomu je nutno poznamenat, že právní doktríny a teorie mají z etnografického hlediska ještě docela jiný ontologický status: jako součást terénu totiž náleží k nativnímu úhlu pohledu. Aby etnografové procházeli svým terénem smysluplně, musí si od tohoto pohledu zachovávat dostatečný odstup za pomoci různých technik, například odlišováním toho, co aktéři jejich terénů ve skutečnosti dělají, od toho, co si myslí, že dělají, od toho, co pokládají za žádoucí, aby se dělalo, a ještě od toho, co zjistil etnograf v terénu prostřednictvím svých teoretických konceptů a metodologických nástrojů (D'Amato 1984: 208). Přestože v Geertzově pojetí je dosažení nativního úhlu pohledu vnímáno jako jeden z hlavních cílů etnografického výzkumu, další úkol, který Geertz přisuzuje etnografii, totiž „učinit ze známého zvláštní“ (Geertz 1974: 26), činí z přílišného přiblížení k nativnímu pohledu nebo dokonce ztotožnění s ním jedno z hlavních „nebezpečí zúčastněného pozorování“ (Burawoy 1991: 2). Mimo jiné i proto je dnes těžko myslitelné chápat etnografický výzkum práva jako pouhý doplněk tradičního právního výzkumu.

Ačkoliv existují různá pojetí etnografie, liší se spíše co do důrazů na jednotlivé aspekty výzkumného procesu než co do jeho povahy. Podle toho, zda ten který autor vymezující etnografii, klade větší důraz na terén nebo na popis, je etnografie pokládána buď hlavně za „**terénní vědu**“ či „**metodologii**“ nebo hlavně za „**teorii popisování**“ či „**deskripci v kontextu**“ sociálního světa (Nader 2011: 211). S ohledem na to například Coutin a Fortin rozlišují mezi „etnografií jako metodou“ určenou k proniknutí do sociokulturní reality a etnografií jako „záznamem“, „popisem“ nebo „zprávou“ o této realitě (2015: 72). Obě tyto pozice jsou v etnografii jako „procesu spočívajícím jak ve shromažďování informací, tak v praxi psaní“ (Darian-Smith 2004: 550) samozřejmě nezastupitelné, jejich odlišné zdůrazňování se však jeví odůvodněné právě v kontrastu s teoretickými i metodologickými aspekty tradičního právního výzkumu, který zůstává často rezervovaný jednou vůči představě práva propojeného s jinými součástmi společnosti a kultury, podruhé vůči představě deskriptivní vědy, která uznává právě tato propojení, a nezastaví se nutně na předem určené mezioborové dělící příčce. Nicméně, jak jsem se již zmínil, odlišování etnografie od sociální antropologie je stále častější a etnografický přístup je dnes užíván v celé řadě oborů včetně právních věd.

Skutečnost, že tato recentní expanze etnografie do jiných oborů ovlivňuje její povahu, dokumentují dva druhy jejích definic. Jedny vymezují etnografii především prostřednictvím antropologického pojmu „kultury“ a zdůrazňují

tak její návaznost na antropologii. Ingold hovoří v tomto ohledu o tom, že smysluplná etnografie je „ontologicky loajální“ k antropologii (2014: 388), a to i přesto, že dnes je toto vymezení zproblematizováno tím, že pojem „kultury“ spíše než aby ohraničoval a předurčoval předmět výzkumu, slouží jako nástroj k pronikání do etnografického terénu. Cílem jeho užívání je přitom zpřístupnění určitého porozumění neznámému prostředí. Podobně je tomu ostatně s konceptem „práva“ jako „integrální součástí sociokulturní matrice, ve které právní jevy existují“ (Pospíšil 1997: 113). Druhé definice se vyznačují jednoduše tím, že se bez antropologických pojmů „kultury“ a „práva“ obejdou. Rozvolňují tak vztah etnografického výzkumu s konceptuální výbavou sociální a zejména právní antropologie a naznačují, že etnografie sama je spíše než specifickým oborem antropologie, autonomním metodologickým nástrojem či, jak jsem již zmínil, „technologíí produkce znalostí“ (Coutin – Yngvesson 2008: 1), která může být využita i ve službách různých oborů. Jelikož čtenáři tohoto článku mohou být nejen etnografové, ale i právníci, uvádím jejich příklady v celistvé podobě. Oba druhy definic byly ostatně nedávno využity právě pro vymezení právních etnografií. První z nich lze zařadit mezi již dříve zmíněné antropologické či kulturní vymezení etnografie. Pochází z kapitoly Eve Darian-Smith *Etnografie práva*, míněno v plurálu (2004):

„Etnografie je hloubková studie jedné kultury zahrnující ‚podrobný popis živé kultury z první ruky založený na osobním pozorování a ‚zkušenosti získané delším pobytem v terénu‘ (Miller 2002: 5). (...) Přes terénní výzkum a osobní komunikaci s ostatními se antropologové pokouší nasvítit předpoklady sdílené v určitém místním exotickém sociálním světě, aby byl srozumitelný i pro lidi doma. Základní zdůvodnění tohoto druhu zkoumání je, že díky porozumění ostatním lidem budeme lépe vybaveni porozumět sami sobě. Etnografie závisí na ‚účastném pozorování‘ nebo na tom, co ostatní někdy nazývají ‚brouzdání‘ s lidmi z jiných kultur než ze své vlastní. To často naznačuje, že etnografové jsou omezeni na ohraničené kulturní jednotky nebo skupiny, s nimiž mohou vytvářet vztahy a navázat pouto. Antropologové běžně žijí několik let se skupinou lidí, které studují a jsou plně integrováni do jejich způsobu života, mluví jejich jazykem, účastní se jejich rituálů a tak dále, ve snaze porozumět ‚nativnímu pohledu‘.“
(Darian-Smith 2004: 548–9)

Následující novější definice etnografie pochází z pera Coutin a Fortin a zazněla v již citovaném textu *Právní etnografie a etnografické právo* (2015). Tato definice klade výrazně větší důraz na „terén“ a „prameny“, z nichž lze

získávat etnografická data. Oproti předchozímu antropologickému vymezení tak toto pojetí etnografie vykazuje zřetelný posun v chápání toho, co jsou její určující pojmy:

„[e]tnografie je vnímána jako výzkumná metoda kvalitativní povahy sestávající především z rozhovorů a terénního výzkumu (...) je definována jako druh záznamu, který vysvětluje a problematizuje normy a porozumění spojené s konkrétní skupinou lidí, s určitým sociálním kontextem, kulturním jevem nebo souborem praktik, které jsou často považovány za samozřejmé. Ačkoli takové popisy jsou obvykle založeny na zúčastněném pozorování a rozhovorech, ve skutečnosti (...) mohou prameny, kterými může člověk dospět k etnografickému popisu, široce variovat. Etnografové se mohou spoléhat na historické archivy, populární kulturu, materiální kulturu, dokumenty, zpravodajské zprávy, webové stránky, internetové komunikace a jiné takové zdroje, namísto anebo vedle činností, které jsou typicky spojeny s terénním výzkumem.“ (tamtéž: 72)

V prostoru mezi právními a sociálními vědami tak vykrytalizovaly dva poněkud odlišné přístupy k etnografii. Přístup opírající se o kulturní pojetí etnografie může těžit svou účinnost především z toho, že na základě mnoha etnografických výzkumů právních systémů došlo k ustavení antropologického konceptu „práva“, který se osvědčil jako „analytický“ či „pracovní nástroj“ etnologa (Pospíšil 1997: 17, 21). Je však také významnou pomůckou k navigaci uvnitř neznámého sociokulturního prostředí a slouží k rozpoznání a odlišení právních a kulturních praktik, idejí či objektů z mezikulturního hlediska. V jiném, neméně důležitém ohledu, se tento přístup může opírat o zavedené metodologické imperativy, které sice nejsou usoustavněny, ani nepředstavují jakousi „teorii metodologie“ právní etnografie, nicméně – na metodologické rovině – etnografii přizpůsobují specificky ke zkoumání práva.

Některé z těchto imperativů najdeme i u Pospíšila, například: „smysluplná, exaktní a pronikavá analýza práva uvnitř společnosti (...) musí být vždy prováděna ve vztahu k její sociální struktuře (tj. k uspořádání podskupin společnosti) a k právním rovinám“ (Pospíšil 1997: 65). Nebo: „pro smysluplný antropologický výzkum je nezbytné studovat všechny tyto tři kulturní kategorie [explicitní abstraktní pravidla, skutečné chování lidí a principy vyabstrahované z rozhodnutí právních autorit, kterými se řeší spory – pozn. autora]“ a „kontradikce“ mezi nimi (Pospíšil 1997: 21). Tyto a mnohé jiné poučky jsou navigační pomůckou etnografa pomáhající mu odpovědět na fundamentální otázky jako „co?“, „kde?“, „kdy?“,

„jak?“ a „proč?“ zkoumat. Analytický, pracovní koncept „práva“ může přitom pomáhat osvědčovat, kontrolovat či modifikovat etnografické závěry konkrétního výzkumu jednak prostřednictvím porovnání s konkrétními terénními daty z výzkumů jiných, jednak skrze porovnání s antropologickou teorií práva (Pospíšil 1971: 11–272). Netřeba jistě dodávat, že tento proces nevylučuje ani opatrnou modifikaci či prohlubování komparativní antropologické teorie samotné.

Právní etnografie v tomto kulturním či antropologickém pojetí se tak nevyhnutelně musí vztahovat k dosavadní antropologii práva a její teorii, jejíž účinnost ostatně vyplývá z toho, že bere „v úvahu všechna relevantní fakta [resp. všechny etnografické výzkumy práva – pozn. autora] nebo alespoň jejich reprezentativní vzorky“ (Pospíšil 1997: 7). Není proto náhodné, že mezi různými druhy výzkumů práva je etnografický přístup pokládán za „nejbezpečnější“, „nejjistější“ a „nejpřínosnější“ cestu k porozumění právu (Llewellyn – Hoebel 1961: 29, citováno dle Pospíšil 1997: 33).⁵ Toto vysoké cenění právní etnografie mezi sociálními vědci pramení především ze zaměření etnografie na bohatství sociokulturního života práva a jeho velmi konkrétní projevy, i z etnografické „skepse k tomu, že právo operuje jako objektivní systém pravidel“ (D'Amato 1984: 208). Tuto skepsi ostatně na metodologické rovině vyjadřuje jeden z dalších terénních imperativů právní etnografie. Jeho autory jsou Llewellyn a Hoebel a spočívá v tom, že etnograf se musí zaměřit především na „pečlivě vyhledávané a zkoumané případy konfliktů“ (tamtéž). V rozhodovací praxi právních autorit se totiž setkávají jak abstraktivní, tak skutečně aplikované právní principy i pravidelnosti skutečného chování lidí.

Druhý přístup lze označit spíše za „právo a etnografii“ než za právní etnografii. Oborová příslušnost etnografie se v tomto pojetí jeví jako podružná a právo je chápáno jako autonomní, ohraničený a (zpravidla intuitivně) předurčený předmět výzkumu. I etnografie je z hlediska tohoto přístupu ostatně pojímána jako autonomní výzkumná metodologie umožňující etnografické zkoumání jakýchkoliv jevů, jež jsou součástí sociokulturní matrice. Tento přístup je nadějný, ale i riskantní v tom, že připouští empirický výzkum práva, aniž by současně nutně trval na tom, že „právo“ musí být vymezeno etnograficky či antropologicky. Přesně to je případ

5 Tato metodologická poučka je v kontextu evropských právních věd někdy odmítána jako výraz amerického právního realismu, který údajně není kompatibilní s domácím, evropským pojetím „normativity“ – srov. např. Kischel (2020: 177). Ve skutečnosti je ale konceptuální výbava právní antropologie vystavěna natolik široce a precizně, aby umožnila zohlednit různé varianty, aspekty a rozměry práva, i různé „nativní pohledy“ na to, co to „právo“ je, a přitom nepodlehout kulturní jednostrannosti jednotlivých právních teorií.

výzkumů navazujících na Pierra Bourdieu, jež jsem zmínil z kraje tohoto článku, nebo Latoura, který ve své práci o nalézání práva v *Conseil d'Etat* a ve svých dalších studiích usiloval o to začlenit právo do empirických výzkumů „režimů pravdy“ moderního světa (Latour 2010: 198–243; 2016: 357–380). Namísto dlouhé tradice antropologie práva navazoval Latour ve svém výzkumu na studia vědy a technologií (STS) a zejména na své vlastní výzkumy fungování neurovědy v laboratoři (1986). Nelze popřít půvab ani účinnost tohoto postupu, který byl obratem zařazen do společné výbavy právní antropologie, a v podstatě ihned se objevil v různých dalších etnografiích a etnografických teoriích právní modernity (Riles 2006; 2011; McGee 2014; 2015). Bourdieu se ostatně rovněž pokusil – více na teoretické než empirické úrovni – začlenit právo do své teorie sociálního prostoru, polí moci, habitu a ortodoxie (Terdiman 1987: 805–813), avšak o empirické výzkumy práva ve světle jeho způsobu uvažování se postarali především jeho spolupracovníci a následovníci.⁶ Odlišnost přístupu „právo a etnografie“ od kulturního pojetí právní etnografie spočívá zejména v tom, že k uskutečnění etnografického výzkumu práva výzkumník užije návaznost na jinou tradici a spoléhá se na vlastní postřeh a intuici při vymezení zkoumaného terénu.

Oba přístupy (právní etnografie i „právo a etnografie“) představují solidní metodologickou a potažmo i konceptuální alternativu nejen k právně dogmatickému či právně teoretickému způsobu psaní či „mluvení o právu“ (Latour 2010: ix – kurzíva v originále), ale i k empirickému právnímu výzkumu prováděnému z právně dogmatických či právně teoretických pozic, který je prosazován například v *Oxford Handbook of Empirical Legal Research* (Cane – Kritzer 2012), jmenovitě například Harrington a Merry (2012: 1050–1055). O etnografii se tato (ze sociálně vědního hlediska poněkud nešťastná) autoritativní příručka vyjadřuje výhradně paušálně. Etnografie přitom právně teoretické pozice ze své analýzy souboru faktů a vztahů mezi nimi nevyklučuje jako perspektivu odborně nepřijatelnou, nýbrž ji do ní integruje jako jednu z nativních perspektiv.

Ani jeden z obou přístupů však nic nemění na zaměření etnografie na alteritu či jinakost v právní formě, ani na tom, že etnografie je zpravidla praktikována v „teritoriálních“ nebo „konceptuálních okrajích“ státu a práva (Das – Poole 2004: 4). Určujícím motivem těchto výzkumných strategií je snaha vybrané právní jevy přesněji a konkrétněji objektivizovat prostřednictvím širší palety různých terénních facet. Etnografické popisy jsou totiž v důsledku zmíněného zaměření sestavovány nejen z hlediska oficiální či dominantní ortodoxie práva, ale především z marginálních anebo

6 Přehled tohoto vývoje podávají například Madsen a Hammerslev (2006).

marginalizovaných dat – empirických zkušeností jinak zpravidla vyčleněných z obvyklých způsobů diskurzivního pojmání práva. Etnografický přístup přináší proto zpravidla „narušující perspektivu“ (Donovan 2007: 17), která relativizuje obecnost zavedených právních definic i sebejistotu, kterou poskytují. Zahrnutí okrajových dat do etnografického popisu však nutně neznamená, jak na to upozorňuje Cheesman, že se etnografie zabývá pouze marginálními právními jevy (2018: 172). Jejich zahrnutí do významotvorné základny popisu či teorie signalizuje pouze induktivní způsob zacházení s terénními daty v protikladu k jejich ohýbání podle některého z teoretických rámců či právních doktrín.

Pozoruhodným výrazem tohoto induktivního přístupu etnografie je pak – paradoxně poněkud právnicky vyjádřená – metodologická poučka, že „[d]ůkazní břemeno je na těch, kdož tvrdí, že jednou pozorovaná věc je výjimka. Když se podívají důkladně, mohou ji totiž často najít všude, byť se zajímavými odlišnostmi v každém případě“ (Hughes 1993: xix). V kontrastu se zavedenými právními vědami je tak jedním z hlavních přínosů etnografických popisů práva proměna „skutečnost[i]“ dosud plně neexistující, neboť [je] ještě nepoznaná a neuznaná“ ve skutečnost „zrealizovanou“, tedy poznanou a uznanou v rámci určitého diskurzu (Bourdieu 1998: 19). Pokusím se dále toto zaměření etnografických výzkumů práva reflektovat na příkladech jednotlivých výzkumů.

Alterita práva mezi modernitou a tradicí

Některé etnografie plnily a někdy i dosud plní svou státotvornou úlohu tím, že přispívají k utváření či udržování „odlišných ontologických zón“ (Latour 1993: 10–11), jako jsou například „normativita“ a „faktičita“, „státní“ a „nestátní“, „formální“ a „neformální“ či „právo“ a „kultura“. Mnohým opakováním těchto distinkcí uvnitř jednotlivých etnografií a uplatňováním stejného rozdělení na různorodá terénní data dochází totiž k prosazení tzv. „konstitutivního vnějšku právního státu“ (Cheesman 2018: 173). Na základě rozdělení reality do jednotlivých, vnitřních a vnějších ontologických zón bylo přitom dříve snadné odlišit „to, čím se zabývají etnografové“, od „toho, čím se zabývají právní vědci“. Etnografie byla zkrátka disciplínou, která, pokud se zabývá právními praktikami, objekty, jazykem či ideami, se vždy zaměřovala na „právo obyčejové“, na „právní zvyklosti“ či „obyčeje a zvyky“, aniž by plně reflektovala, že tyto oblasti výzkumu jsou spíše výsledkem editování a klasifikace než terénního výzkumu a nepředpojatého etnografického popisu. Právní vědy – nacházející se na druhé straně dělící příčky – se naproti tomu zaměřovaly především na interpretaci právních rádu států a činily zrcadlově obráceně přesně totéž: na základě předem

daných teoretických kritérií prosazovaly do empirického materiálu hranice mezi tím, co do kategorie „práva“ legitimně spadá, a pravidly, hodnotami, autoritami či druhy sociální kontroly, které zůstávají vně.

V důsledku takto teoreticky polorozpadlé sociokulturní reality byla etnografie skutečně více jakýmsi doplňkem právních věd, než svébytnou disciplínou. Na jejím poli se totiž – kvůli zmíněnému oddělení kultury od práva – ani nevedla debata, ani nevznikaly pochybnosti o **definici „práva“** a „normativity“. Tyto pojmy byly pro etnografii předem a provždy dané doktrinální právní teorií. **Dokonce i pojmy, jako například „obyčej“** či „zvyky“, zůstaly zakonzervovány v abstraktních a vágních právnických formách umožňujících pouze intuitivní, a tedy velmi nepřesné užití ve výzkumu. I když je pro mnohé výzkumníky práva a společnosti dosud těžké vymanit se ze starého vidění dělicích příček mezi obory a z důsledků, které toto vidění implikuje, neudržitelnost rozdělení světa do duálních ontologických zón na základě absence či přítomnosti legitimacy dodávané státem je již dlouho zřejmé. Zejména ti, kdož etnograficky zkoumají právní systémy uvnitř moderních národních států či různé aspekty moderního práva jako nové „exotické“ terény, proto vytvářejí předpoklady pro důkladnější etnografický pohled na právo, v němž jakékoliv rozdělení světa přestává být teoretickým východiskem výzkumu a stává se naopak součástí zkoumaného terénu.

Jestliže hodláme postihnout zvláštní význam současné etnografie pro zkoumání práva, je proto zřejmé, že nemůžeme spoléhat na nerevidované pojmové distinkce jako „právo“ a „kultura“, či „státní“ a „obyčejové“, které slouží především k ustavení hranic mezi obory a jejich výzkumnými předměty. Zřetelně to naznačují oba přístupy, které jsme rozebírali v předchozí části tohoto článku: právní etnografie i „právo a etnografie“. Oba jsou sice v určitých ohledech odlišné, ale jejich zaměření na (alespoň intuitivně předjímanou) odlišnost skutečného práva od obrázku práva v zavedené ortodoxii právních věd, jakož i potřeba přistupovat k této odlišnosti s pomocí určité provizorní teorie, v podstatě vylučuje zachování předem uchystaného ohrazení „práva“ bez empirických korekcí. Ať už se jinakost práva ukrývá – na úrovni pokusů vymezit etnografii – v konceptech, jako jsou „kultura“, „právo“ či – jako v druhém případě – „terén“ a „prameny“, její skutečné umístění v sociálním světě má pro etnografii přednost před zavedenými hranicemi mezi obory. To, že toto upřednostnění není vždy snadné, vyjevují jednotlivé terénní výzkumy:

Pozoruhodným výsledkem etnografického přístupu k právu je například specifické porozumění zakořeněnému odlišení „*el Peru real y el Peru legal*“, na něž narazila antropoložka Deborah Poole při svém výzkumu dynamiky státu a právního pluralismu v Peru (Poole 2004: 61, 64, note 13). „Reálné“ a „právní Peru“ je dnes totiž chápáno jako odlišení „mezi racionálním

soudním řízením a mimosoudní či ‚hraniční‘ spravedlností; mezi držitelem veřejné funkce a soukromou osobou, která tuto funkci zastává“ (tamtéž: 61). Tento výzkum nicméně připouští mnohem zajímavější interpretaci. Jako reprezentace určité národní společnosti „hovoří tento obraz o dvou paralelních zemích či státech“, v nichž právní a státní záležitosti závisí na **vzájemné podpůrnosti „právního“ a „reálného“ (tamtéž)**. Ve světle nerevidovaných distinkcí „právo a kultura“ či „státní a obyčejové“ by se mohlo zdát, že na teritoriálních okrajích Peru se stále ještě setkáváme s nestátním, obyčejovým právem, a že je ho tam třeba, neboť právní řád státu a státní justiční systém, který dominuje v centrálních oblastech, do těchto okrajů státu ještě plně nepronikl. Poole však naznačuje, že jde spíše o paralelnost dvou druhů státnosti se svými vlastními uspořádáními práva, kdy jedna je převrstvena přes druhou. Toto souvrství peruánských státností je přitom vyjádřeno dvojitým významem španělského slova „*real*“, které současně znamená jak 'reálné' či 'skutečné' tak 'královské' či 'monarchické“ (tamtéž: 64, pozn. 13). Poolein výzkum tak míří na jakési vymístění starého monarchického uspořádání práva ve **prospěch právního řádu státu do „mimoprávní“** sociokulturní sféry při současném neoficiálním zachování jeho podpůrného právního fungování.

V této vrstevnatosti je přitom výrazně přítomen historický rozměr, v němž jsou v současnosti zpravidla situovány etnografické výzkumy práva. Podobně jako Poole například i Bonaventura de Sousa Santos chápe ve svém výzkumu právního systému v Mosambiku právo jako „palimpsest (...) archeologických vrstev, které sestávají z objektů a pozůstatků [právních kultur – pozn. autora] z velmi odlišných období a časů, které jsou velmi často nepřístupné přesnému datování“ (2006: 47). Doktrinální přepsání svrchní vrstvy tohoto palimpsestu na bílý list a **zahazení stop starších vrstev je přitom charakteristickým** ustavujícím gestem moderní, národní státnosti. I z toho důvodu je velmi problematické chápat jednotlivé právní systémy a kultury národopisně a hledat jejich kořeny v etnických a jazykových „počátcích“, jak to činili například někteří představitelé historickoprávní školy (Ledvinka 2020b: 203), či jako součást národních kultur, jak to činili někteří představitelé evropské právní etnologie (Tárkány Szűcs 1967: 195–198). Důsledné uplatnění genealogického přístupu svazek etnicity a práva problematizuje či dokonce ruší, jak ze strany právních dějin naznačil například Žemlička (2003).

Je proto třeba mít na paměti, že i pojmy jako „stát“ a „státní právo“, které byly donedávna implicitním kritériem pro odlišení etnografie od právních věd, se nevznáší ve vakuu. Naopak, státní právo se vždy prosazuje proti jiným konceptům včetně například monarchistického „reálného“ pojetí zaznamenaného v právě zmíněném výzkumu (Poole 2004), ale i konceptu „práva“ prosazovaného v rámci právní antropologie. Etnografické výzkumy

práva v důsledku tohoto uvědomění dnes přispívají mimo jiné k výraznému posunu od chápání státnosti jako určujícího atributu práva k právu, jež je výchozím terénem pro výzkum dynamiky a formování státu.

Alterita práva, na kterou se právní etnografie v současnosti zaměřují, spočívá pak především ve dvou základních druzích situací: v setkání právních autorit (soudů, úřadů či jiných orgánů činících právní rozhodnutí) s cizostí v určité právní (například důkazní) formě nebo ve snaze etnografa podívat se na známé právní ideje, praktiky či objekty v novém, nevšedním světle. Alterita může přitom být v těchto souvislostech vymezena mnoha různými způsoby. K výzkumnému zaměření na setkání s cizostí v právní formě patří – mimo jiné – různorodé, rychle se rozvíjející etnografie azylového práva, které se především soustředí na dramatická setkání azylových žadatelů jakožto nositelů cizí identity s formálním a procedurálním rámcem azylového práva v cílové zemi. Mezi ně patří i etnografické studie vlivu jednotlivých významových prvků „kulturních identit“ na důvěryhodnost a úspěšnost v azylových řízeních (Good 2008: 47). Pozoruhodným tématem těchto etnografií je někdy i to, jak se státní soudy, jež jsou jinak pevně „zasazeny v západní kultuře“, setkávají – především při dokazování prostřednictvím tzv. informací o zemích původu – s právní kulturou „relativně izolovanou od západních vlivů po celá staletí“ (Alvarez – Loucky 1992: 47).

S obdobnou problematikou se moderní státní soudy setkávají i v rámci mezinárodních civilních řízení, zejména při aplikaci cizího práva (Gessner 1996), jakož i v rámci trestního řízení, kdy se někdy objevují kulturní argumenty v kontextu polehčujících okolností pro pachatele trestných činů nebo v tzv. „restoratивních odklonech“ od trestního řízení (Foblets – Renteln 2009), jejichž zavedení do moderních právních systémů bylo ostatně původně zdůvodňováno antropologicky (Visinger 2012: 35–36).

Ke snaze podívat se na známé právní jevy v novém světle patří – opět mimo jiné – různé etnografie právního státu (Cheesman 2018: 171–175). Právní stát bývá v těchto etnografiích konceptualizován jako zvláštní subkultura uvnitř moderní společnosti (Rosen 2008: 117), nebo jako etnocentrická doktrína státního práva pronikající do odlišného sociokulturního prostředí. Pozoruhodnou skutečnost disciplinárního vývoje právní antropologie připomněl v této souvislosti nedávno Jens Meierhenrich: v době, kdy se sotva zrodila právní antropologie ve smyslu Malinowského metodologie terénního výzkumu a byla obvykle prováděna na odlehlých či – z evropského pohledu – exotických místech planety, Ernest Fraenkel uskutečnil etnografický výzkum vztahu právního státu a autoritářských počátků nacismu v samém srdci evropské právní modernity za pomoci téže metodologie (Meierhenrich 2018: 16–17). Fraenkelova právní etnografie *Duální stát* (2017), jejíž původní vydání je z roku 1941, představuje přitom

nejen jedno z prvních „užití soudních záznamů jako etnografických dat“ kombinovaných s „pozorováním v soudních síních“ (Meierhenrich 2018: 16–17),⁷ ale též unikátní modelový vzor pro praktické uplatnění etnografického výzkumu práva v prostředí evropské modernity, státního práva a národního státu.

Etnograficky informované výzkumy právního státu jsou dnes nicméně především kombinací tradičních interpretativních způsobů právního výzkumu a etnografické metodologie (Cheesman 2018: 171). Oproti tradičním právním výkladům se přitom snaží na ideu právního státu hledět jako na „nesamozřejmou a udržet ji umístěnou“ ve specifických sociálních a kulturních souvislostech (tamtéž: 170). V tomto rámci pak Cheesman odlišuje „formální institucionální etnografie“, které jsou prováděny v předem vybrané instituci, například na jednom konkrétním soudu, a „etnograficky citlivé výzkumy právního státu“, které nejsou zarámovány předem daným místem ani institucí, ale takříkajíc stopují ideje či praktiky právního státu napříč společnostmi (tamtéž: 171). Metodologickým východiskem těchto výzkumů je však i nadále terénní „práce v těsné blízkosti se studovanými lidmi a věcmi“ (tamtéž). I etnografické popisy fungování právního státu jsou tak charakterizovány zahrnutím specifických, avšak nikoliv nutně pouze marginálních zkušeností a perspektiv. Ostatně výzkumy v rámci „ústavní etnografie“ (Scheppele 2004: 389), které se provádějí v ústředních soudních orgánech jednotlivých zemí, jsou dnes stejně časté jako výzkumy v odlehlých oblastech se zvláštními, oficiální právní doktrínou někdy zapomenutými orgány řešení sporů, jako jsou například tradiční rady v Afghánistánu (Yousufzai – Gohar 2012: 19).

Ať už jsou etnografické výzkumy práva prováděny na jakémkoliv místě, zda se jedná o dobré etnografie, poznáme zpravidla podle toho, zda skutečně vedou k „destabilizaci samozřejmých definic práva“, „překonání rozdělení normativní (...) a (...) sociální vědy“ a k nastolení „produktivních průsečíků mezi právními a etnografickými praktikami“ (Coutin – Fortin 2015: 71). Poslání etnografických výzkumů práva je však vnímáno různorodě. Donovan například zdůrazňuje, že k cílům etnografických právních výzkumů patří i „usnadnění integrace [zkoumaného – pozn. autora] právního systému do širších globálních sítí skrze posilování vzájemného porozumění“ (2007: 17). Je zřejmé, že tím se právní etnografie

7 V českém prostředí je Fraenkelův *Duální stát* (2017) obvykle zmiňován v souvislosti se sociologickým hodnocením nacismu Emila Lederera, viz například Jáchymová Královcová (2010: 113), nikoliv jako jedna z průkopnických právních etnografií.

dosti přibližuje preskriptivním nárokům právních věd, nikoliv však nutně způsobu uvažování právně-teoretických reformátorů. Pro svůj důraz na jemné nuance a detail v popisu jednotlivých právních jevů zůstává totiž spíše „narušující perspektivou“ (tamtéž). Podrobný popis sociálního přediva, v němž se ustavuje právo jako určitý specifický druh řádu, může totiž často zpochybňovat obecné předpoklady, o něž se opírají právní vědy a právní reformy.

Právní výzkum „mimo normální formu pozitivistického zkoumání“

V právní antropologii nalezneme řadu pokusů o podchycení odlišnosti mezi právními vědami a sociální antropologií či jmenovitě právní naukou a právní antropologií (Ledvinka 2020a: 9–11). Málokdy se však setkáme s odlišením právních věd a etnografie. Jedním z důvodů může být i fakt, že právní etnografie je, jak jsem již zmínil, pokládána za jednu z právních věd. Dost možná – na druhé straně – svou roli sehrává i skutečnost, že přístupy některých právních vědců, aniž by si to pro sebe nárokovali, jsou natolik detailní, že se blíží etnografickému přístupu. Takže například vzdálenost mezi „etnografií konkrétního“, která si uvědomuje dílčí povahu zkoumaných faktů (Abu-Lughod 1991: 158), a tradičními právními výzkumy, v jejichž způsobu artikulace zaznívá často nárok na obecnou platnost, může být dosti nespolehlivou charakteristikou jejich vzájemného disciplinárního odlišení. Podobně je tomu i s kontradikcí mezi univerzální normativitou a kulturní partikularitou. Můžeme snad říci, opět s jistou dávkou nejistoty, že etnografie aspiruje na holistickou perspektivu, avšak nikoliv proto, že by prostřednictvím „zhuštění“ popisu nutně zachycovala celistvost přediva vztahů, objektů, idejí či praktik, z nichž sestává sociokulturní realita práva (Darian-Smith 2004: 550), nýbrž spíše pro svou snahu reflektovat složitost, členitost a hloubku terénu, v němž sleduje, co je pro ni významné.

Důraz na induktivní přístup, zaměření na jinakost práva a improvizované zacházení s teorií stejně jako její provizorní status staví etnografii „zcela mimo normální formu pozitivistického zkoumání“ (Miller 1997: 17). Avšak právě odlišnost etnografie od tradičního právního výzkumu, která fakticky sestává z jednotlivých odlišných důrazů (například etnografického důrazu na konceptuální okraje současných, zavedených právních definic a pojmů), představuje značný potenciál pro posuny v metodologii právního a státovědného výzkumu. Odlišování právní „normativity“ od etnografické „fakticity“ je jen jedna z takových mezních, okrajových situací, kde se etnografie setkává se vzájemným propojením „odlišných ontologických zón“ (Latour 1993: 10–11).

Právní myšlení má často podobu apodiktické, logikou kontrolované úvahy. Bývá uzavřené (anebo sevřené) ve výchozích právních doktrínách. Směřuje tak k definitivním závěrům nezbytným pro rozhodovací praxi právních autorit. Jelikož „kontext je vždy součástí etnografického pozorování a nemůže být nikdy úplně kontrolován“ (Bohannon – van der Elst 1998: 29), je etnografie naopak zaměřena na otevírání nových otázek. V tom tkví přirozený sklon etnografické disciplíny (či metodologie), která upřednostňuje autenticitu zkušenosti před autoritativností textu a která z toho důvodu „často proniká do oblastí sociální, které nejsou snadno rozpoznatelné v rámci více formalizovaných postupů ostatních disciplín“ (Das – Poole 2004: 4). Etnografie tak musí být „metodologicky eklektická“, tj. jako především kvalitativní metoda či disciplína může být například obohacena i o kvantitativní postupy tam, kde je to vhodné (Nader 2011: 212). Kvůli těmto svým aspektům představují dnes různorodé etnografické přístupy k právu mimořádnou výzvu pro revizi metodologie tradičního právovédného a státovědného výzkumu, jakož i konvenční oborové totožnosti právních věd a sociální antropologie.

Duben 2021

Literatura

- Abu-Lughod, Lila. 1991. Writing against Culture. In: Fox, Richard (ed.): *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe: School of American Research Press: 137–162.
- Alvarez, Lynn – Loucky, James. 1992. Inquiry and Advocacy: Attorney-Expert Collaboration in the Political Asylum Process. In: Kandel, Randy (ed.): *Double Vision: Anthropologists at Law*. Oxford: NAPA Bulletin: 43–52.
- Bohannon, Paul – Van der Elst, Dick. 1998. *Asking and Listening: Ethnography as Personal Adaptation*. Prospect Hills, IL: Waveland Press.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Burawoy, Michael. 1991. Introduction. In: Burawoy, Michael – Burton, Alice – Fergusson, Ann Arnett (eds.): *Ethnography Unbound: Power and Resistance in the Modern Metropolis*. Berkeley: University of California Press: 1–7.
- Burke, Paul. 2011. *Law's Anthropology: From ethnography to expert testimony in native title*. Canberra: ANU Press.
- Cane, Peter – Kritzer, Herbert. 2012. *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*. Oxford: Oxford University Press.
- Clifford, James. 1986. Introduction: Partial Truths. In: Clifford, James – Marcus, George (eds.): *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press: 1–26.

- Cotterrell, Roger. 1992. *The Sociology of Law: An Introduction*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Coutin, Susan Bibler – Fortin Véronique. 2015. Legal Ethnographies and Ethnographic Law. In: Sarat, Austin (ed.): *The Handbook of Law and Society*. Oxford: Wiley-Blackwell: 71–84.
- Coutin, Susan Bibler – Yngvesson, Barbara. 2008. Technologies of Knowledge Production: Law, Ethnography, and the Limits of Explanation. *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review* 31: 1–7. <https://doi.org/10.1111/j.1555-2934.2008.00006.x>
- D'Amato, Anthony. 1984. Karl Llewellyn. In: *The Guide to American Law: Everyone's Legal Encyclopedia. Volume 8*. Michigan: West Publishing Company: 207–209.
- Darian-Smith, Eve. 2004. Ethnographies of Law. In: Sarat, Austin (ed.): *The Blackwell Companion to Law and Society*. Cambridge: Blackwell: 545–568.
- Das, Veena – Deborah Poole. 2004. State and its Margin: Comparative Ethnographies. In: Das, Veena – Deborah Poole (eds.): *Anthropology in the Margins of the State: Comparative Ethnographies*. Oxford: Oxford University Press: 3–34.
- Dirks, Nicholas. 2002. Annals of the Archive: Ethnographic Notes of the Sources of History. In: Axel, Brian (ed.): *From the Margins: Historical Anthropology and Its Futures*. Durham: Duke University Press: 47– 65. <https://doi.org/10.1515/9780822383345-003>
- Donovan, James. 2007. Studying Law in the Field. In: Donovan, James: *Legal Anthropology*. Lanham, Plymouth: Altamira Press: 16–25.
- Flood, John. 2005. Socio-legal Ethnography. In: Banakar, Reza – Travers, Max (eds.): *Theory and Method in Socio-legal Research*. Oxford: Hart Publishing: 33–48.
- Foblets, Marie-Claire – Renteln, Alison Dundes. 2009. *Multicultural Jurisprudence: Comparative Perspectives on the Cultural Defense*. Oxford: Hart.
- Fraenkel, Ernst. 2017. *Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*. Oxford: Oxford University Press.
- Geertz, Clifford. 1974. “From the Native's Point of View”: On the Nature of Anthropological Understanding. *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 28: 26–45. <https://doi.org/10.2307/3822971>
- Gessner, Volkmar (ed.). 1996. *Foreign Courts: Civil Litigation in Foreign Legal Cultures*. Aldershot, Brookfield: Dartmouth.
- Good, Anthony. 2008. Cultural Evidence in Courts of Law. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 14: 47–60. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2008.00492.x>

- Harrington, Christine – Merry, Sally Engle. 2012. Empirical Legal Training in the U.S. Academy. In: Cane, Peter – Kritzer, Herbert (eds.): *The Oxford Handbook of Empirical Legal Research*. Oxford: Oxford University Press: 1044–1058.
- Holý, Ladislav – Stuchlík, Milan. 1964. Co je a co není etnografie. *Český lid* 51: 228–233.
- Hughes, Everett Cherrington. 1993. Preface. In: Hughes, Everett Cherrington: *The Sociological Eye: Selected Papers*. New Brunswick – London: Transaction Publishers: i–xix.
- Cheesman, Nick. 2018. Rule-of-Law Ethnography. *Annual Review of Law and Social Science* 14: 167–184. <https://doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-101317-030900>
- Ingold, Tim. 2008. Anthropology is not Ethnography. *Proceedings of the British Academy* 154: 69–92.
- Ingold, Tim. 2014. That's enough about ethnography! *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4: 383–389. <https://doi.org/10.14318/hau4.1.021>
- Jáchymová Královcová, Magdalena. 2010. Stát a společnost pohledem Emila Lederera. *Historická sociologie* 2: 103–117. <https://doi.org/10.14712/23363525.2017.66>
- Kischel, Uwe. 2020. Jak normativní je právní komparatistika? *Časopis pro právní vědu a praxi* 28: 171–188. <https://doi.org/10.5817/CPVP2020-2-1>
- Knapp, Viktor. 1995. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck.
- Latour, Bruno – Woolgar, Steve. 1986. *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts*. Princeton: Princeton University Press.
- Latour, Bruno. 1993. *We Have Never Been Modern*. Cambridge: Harvard University Press, 1993.
- Latour, Bruno. 2010. *The Making of Law: An Ethnography of the Conseil d'Etat*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Latour, Bruno. 2012. *An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns*. London and Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Ledvinka, Tomáš. 2020a. Právo a antropologie. Distinkce, jež neskomírá. *Český lid* 107: 3–21. <http://dx.doi.org/10.21104/CL.2020.1.01>
- Ledvinka, Tomáš. 2020b. The Disenchantment of the Lore of Law: Jacob Grimm's Legal Anthropology before Anthropology. *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law* 52: 203–226. <https://doi.org/10.1080/07329113.2020.1755577>
- Llewellyn, Karl Nickerson – Hoebel, E. Adamson. 1961. *The Cheyenne Way: Conflict and Case Law in Primitive Jurisprudence*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Madsen, Mikael Rask – Hammerslev, Ole. 2006. Pierre Bourdieu: From Law to Legal Field (Introduction). *Retfærd: Nordisk Juridisk Tidsskrift* 29: 1–6.

- Makela, Finn. 2009. *Outline of a Foucaultian Archaeology of Law*. Dostupné prostřednictvím SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1368003>
- McGee, Kyle. 2014. *Bruno Latour: The Normativity of Networks*. Abingdon – New York: Routledge.
- McGee, Kyle. 2015. On Devices and Logics of Legal Sense: Toward Socio-technical Legal Analysis. In: McGee, Kyle (ed.): *Latour and the Passage of Law*. Edinburgh: Edinburgh University Press: 61–92.
- Meierhenrich, Jens. 2018. *The Remnants of the Rechtsstaat: An Ethnography of Nazi Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, Barbara. 2002. *Cultural Anthropology*. Boston: Allyn & Bacon.
- Miller, Daniel. 1997. *Capitalism: An Ethnographic Approach*. Oxford – New York: Berg.
- Nader, Laura. 2011. Ethnography as Theory. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 1: 211–219. <https://doi.org/10.14318/hau1.1.008>
- Pirie, Fernanda. 2019. Legalism: A Turn to History in the Anthropology of Law. *Clio@Themis* 15: 1–15. <https://dx.doi.org/10.35562/cliiothemis.666>
- Poole, Deborah. 2004. Between Threat and Guarantee: Justice and Community in the Margins of the Peruvian State. In: Das, Veena – Deborah Poole (eds.): *Anthropology in the Margins of the State: Comparative Ethnographies*. New Delhi: Oxford University Press: 35–66.
- Pospíšil, Leopold J. 1971. *The Anthropology of Law: A Comparative Theory*. Ann Arbor: Harper and Row.
- Pospíšil, Leopold J. 1978. *The Ethnology of Law*. Menlo Park – Reading – London: Cummings Publishing Company.
- Pospíšil, Leopold J. 1997. *Etnologie práva. Těze o studiu práva z mezikulturní perspektivy*. Praha: Set out.
- Renteln, Alison Dundes. 2012. Folklore: Legal and Constitutional Power. In: Bendix, Regina F. – Hasan-Rokem, Galit (eds.): *A Companion to Folklore*. Chichester: Wiley-Blackwell: 537–554.
- Renteln, Alison Dundes – Dundes, Alan (eds.). 2020. *Folk Law: Essays in the Theory and Practice of Lex Non Scripta*. Volumes I–II. London: Routledge.
- Riles, Annelise. 2006. Anthropology, Human Rights, and Legal Knowledge: Culture in the Iron Cage. *American Anthropologist* 108: 52–65. <https://doi.org/10.1525/aa.2006.108.1.52>
- Riles, Annelise. 2011. *Collateral Knowledge: Legal Reasoning in the Global Financial Markets*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rosen, Lawrence. 2008. *Law as Culture: An Invitation*. Princeton: Princeton University Press.
- Sousa Santos, Bonaventura de. 2006. The Heterogeneous State and Legal Pluralism in Mozambique. *Law & Society Review* 40: 39–76. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5893.2006.00258.x>

- Scheppele, Kim Lane. 2004. Constitutional Ethnography: An Introduction. *Law & Society Review* 38: 389–406. <https://doi.org/10.1111/j.0023-9216.2004.00051.x>
- Starr, June – Goodale, Mark (eds.). 2002. *Practicing Ethnography in Law: New Dialogues, Enduring Methods*. New York: Palgrave Macmillan.
- Stöckelová, Tereza – Abu Ghosh, Yasar. 2013. Úvahy o etnografii: od dogmatu k heterodoxii. In: Stöckelová, Tereza – Abu Ghosh, Yasar (eds.): *Etnografie: Improvizace v teorii a terénní praxi*. Praha: Sociologické nakladatelství: 7–35.
- Strathern, Marilyn. 1999. *Property, Substance, and Effect: Anthropological Essays on Persons and Things*. London – New Brunswick: The Athlone Press.
- Tárkány Szűcs, Ernő. 1967. Results and Task of Legal Ethnology in Europe. *Ethnologia Europaea* 1: 195–217. <https://doi.org/10.16995/ee.3175>
- Terdiman, Richard. 1987. Translator's Introduction: The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *Hastings Law Journal* 38: 805–813. Dostupné z: https://repository.uchastings.edu/hastings_law_journal/vol38/iss5/
- Visinger, Radek. 2012. Anthropological Legitimation of the Restorative Justice: A Controversy. In: Ledvinka, Tomáš – Wildová, Kateřina – Visinger, Radek (eds.): *Towards an Anthropology of the Legal Field: Critiques and Case Studies*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze: 35–49.
- Yousufzai, Hassan M. – Gohar, Ali. 2012. *Towards Understanding Pukhtoon Jirga. An Indigenous Way of Peace-Building and More*. Lahore: Sang-e-Meel Publications.
- Žemlička, Josef. 2003. Němci, německé právo a transformační změny 13. století. Několik úvah a jeden závěr. *Archaeologia historica* 28: 33–46.